

pasztalatait a *Könyv és Nevelésben* meg tudjuk jelentetni, illetve terveink szerint elegendő számú tapasztalat birtokában komolyabb elemzéseket is tudunk végezni, amelyekről természetesen széles körben tájékoztatjuk a szakmai közösséget. Örömteli lenne, ha több könyvtár összefogásából kialakulhatna egy olyan műhely, amely valóban látványos eredményeket érhetne el a hazai olvasásfejlesztésben. Várjuk a partnereket!

Varga Katalin

Könyvtárbusz-szolgáltatások Magyarországon

2011 decemberében jelent meg a TIOP – 1.2.3/11/1 kódszámú pályázati felhívás könyvtári szolgáltatások összehangolt infrastruktúrafejlesztésére. Ezen belül pedig igen jelentős összeg, összesen 780 millió forint áll rendelkezésre könyvtárbuszok beszerzésére. A pályázati konstrukció II. komponensben lehet könyvtárbusz beszerzésére és felszerelésére pályázni kizárólag a Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszerben (KSZR) szolgáltató megyei könyvtárak számára.

A Könyvtári Intézet Kutatási és szervezetfejlesztési osztályán 2011 júniusában végeztük el a könyvtárbusz-szolgáltatások hasznosuláselemzését, amelynek teljes kutatási jelentése a *Könyvtári Figyelőben* fog napvilágot látni. A kutatásban egyrészt áttekintettük a hazai bibliobusz-szolgáltatóhelyeket, másrészt készítettünk egy hasznosuláselemzést, amelyben több szempont szerint vizsgáltuk a könyvtárbusz szolgáltatások anyagi megtérülését. A kutatás legfőbb motivációját az jelentette, hogy a legújabbban megjelent könyvtárbuszos szolgáltatások életében is eltelt annyi idő, hogy mérhetővé váljon a szolgáltatások hasznosulása. Pécssett lassan eltelt egy év az indulás óta, az Edelényi kistérségben már a busz első cseréjére is sor került, Encsen és Cegléden pedig komolyan kérdéssé vált a szolgáltatások fenntarthatósága. Érdekes volt tehát számvetést készíteni Magyarország valamennyi könyvtárbuszos szolgáltatásáról, a települések és lakosok számára való hasznosulásáról.

Ebben a cikkben a jelenleg Magyarországon működő mobil szolgáltatások jellegzetességeit mutatom be. A szolgáltatási forma megvalósulásának sokfélesége demonstrálja, hogy mennyire rugalmas lehetőséget kínál a könyvtárbusz azzal, hogy nagymértékben hozzáigazítható a helyi földrajzi, gazdasági és társadalmi adottságokhoz, valamint az ezek által generált igényekhez.

A most megjelent pályázati kiírásban nagyjából hasonló méretű és felszereltséggel bíró járművekre lehet forrást igényelni. Érdekes azonban megismernedni azokkal a szolgáltatásokkal is, amelyek jelenleg futnak az ország útjain. A legfőbb jellemzőjük a sokféleség, hiszen különböző forrásokból, eltérő használói igényekhez igazítottan kerültek kialakításra.

Előljáróban emlékezzünk meg az elődökről is. A mozgókönyvtárak hazai története három korszakra bontható.

- Az első igen rövid és szükség által vezérelt időszak a II. világháború pusztítási utáni évekre tehető. Ekkor a világegés nyomán több fiókkönyvtár is megsemmisült, így csak mobil könyvtári egységekkel, könyvtárvilamosokkal lehetett pótolni a kieső szolgáltatást (N. Kósa 2003).
- A második időszak az 1970–1980-as évek, amikor is több településen is (Pécssett, Érden, Cegléden) buszokkal oldották meg a környező településeken élők könyvtári ellátását (Fehér 2002, Tóth 2006).
- A harmadik időszak kezdete 2004, amikor a KSZR finanszírozási és jogi lehetőségeit kihasználva indulhattak meg az első modern járművek. Először az Edelényi, majd az Encsi kistérségben, végül 2010-ben – az európai uniós fejlesztési pénzek felhasználásával – Pécs környékén indulhatott meg újra a bibliobuszos ellátás.

A folytonosságot a korszakok között a ceglédi könyvtárbusz jelenti, amely – hála a rendszeres és szakszerű karbantartási munkálatoknak – majd’ három évtizeden keresztül szolgálta és szolgálja ma is a város lakosságát.

A jelenlegi TIOP pályázati konstrukció megint új korszakot nyit a könyvtárbuszok hazai történetében, hiszen várhatóan hat helyen indulhat új szolgáltatás, modern, minden igényt kielégítő járművel.

Az alábbi rövid ismertetéseket a könyvtárbuszos szolgáltatások hasznosuláselemzése során készített interjúk és szakirodalmi források alapján készítettem. Az igazgatókkal történt személyes beszélgetések lehetőséget adtak arra, hogy az érintettek segítségével átfogó képet alakítsunk ki a hazai könyvtárbusz-szolgáltatásokról. Áttekintésemben a használói kör összetételének bemutatásához felhasználtam a kérdőíves vizsgálat eredményeit is.

A jelenlegi könyvtárbuszos szolgáltatások messze nem azonos körülmények között működnek, ezért érdemes egyenként bemutatni röviden a környezetet, a szolgáltatásokat és a járműveket. A szolgáltatások bemutatásánál az indulás időrendjében haladunk. A bemutatás forrása a bibliobuszt üzemeltető könyvtárak vezetőivel készített interjúk és a VÁTI REMEK (Regionális, megyei, kistérségi és települési helyzetképek) adatbázisából nyert települési és kistérségi helyzetképek.

Cegléd

A 38 ezer fős alföldi város Pest megyében, Budapesttől 74 kilométerre, a 4-es főút mellett igen jó adottságokkal rendelkezik. Kossuth városa egyben a Ceglédi kistérség központja is. A városra jellemző a lakosság számának növekedése, ami részben a hazai viszonylatban alacsony munkanélküliségi rátának, részben pedig a város által kínált lehetőségek nyomán várható jó életminőségnek köszönhető (Cegléd 2011). Nagy kiterjedésű (245 km²), tipikus alföldi városként magas a központtól távol eső lakosok aránya. A településszerkezet sajátosságai miatt nemcsak a kistérségben, hanem a város határain belül is komoly kihívást jelent a külterületeken és a lakótelepeken élők könyvtári ellátása. (Varga I, 2005)

Cegléden 1984-ben három busszal indultak el a bibliobuszos szolgáltatások, amelyek elsősorban a környező községeket látogatták, gyakran egy településen belül több megállóval. Az akkor ellátott területeken volt községi és városi könyv-

tári ellátás is. Az 1990-es évek elején, a járások megszüntetése után egy évtizeddel két buszt le kellett állítani, és csak eggyel szolgáltathattak Cegléden, a város határain belül. Eredetileg itt is több megállóhellyel működtek, ami folyamatosan csökkent, jelenleg mindössze öt megálló maradt az alacsony érdeklődés miatt. A városi könyvtár is a lakosok rendelkezésére áll, külön épületben a központi könyvtárral és a gyermekkönyvtárral.

A könyvtárbusz indulása előtt nem volt fiókkönyvtári ellátás azokon a területeken, amelyeket a busz lát el. Később a bibliobusszal pótoltak olyan helyeket is, ahol a fiókkönyvtári ellátás megszűnt. A célközönség alapvetően a külvárosok lakossága, de az országos könyvtári programokhoz kapcsolódva a kistérségbe is visznek a busz segítségével számos színes programot (játékos irodalmi vetélkedők, kézműves foglalkozások, új könyvek árusítása stb.). Itt jellemzően az iskolákban, kistérségi könyvtárakban tartanak rendezvényeket az ünnepi könyvhét alkalmából vagy például a költészet napján.

A jármű kialakítását Varga Istvánné (2005) a következőképpen írja le: „*A Pest megyei Tanács a székesfehérvári Ikarus gyár 20 fős tervező gárdáját kérte fel a bibliobusz megtervezésére. A busz tervezésekor és építésekor igyekeztek figyelembe venni az addigi hazai és külföldi tapasztalatokat. A busz külső burkolata acéllemez, belső burkolata világos színű fa. A bibliobusz színe középkek, oldalán végigfutó fehér csikkal »MOZGÓKÖNYVTÁR« felirattal és a város címerével. Belterülete: 20 m². (...) A bibliobuszon mintegy 3-3500 könyv fér el. A helyben olvasáshoz, böngészéshez a busz két oldalán, illetve hátul rögzített kárpitozott padokat helyeztek el. A látogatók a vezetőfülkén keresztül léphetnek be az ajtóval elválasztott kölcsönző térbe, amely mellett közvetlenül ott található a kölcsönző pult. Mesterséges fényt a neoncsöves mennyezetlámpák szolgáltatnak. A levegőcserét szellőző berendezéssel, illetve az automatikusan nyitható tetőablakkal biztosítják. A busz fűthető. A világításához, a fűtéshez és a szellőzéshez akkumulátor szolgáltatja az áramot, emiatt a buszban a szokásosnál több tápegységet helyeztek el. A tervezők az egyenletesebb hőmérséklet érdekében a külső és a belső burkolat közé szigetelő anyagot helyeztek el. A bibliobuszt rádióval, magnetofonnal és CB-rádióval is ellátták.*”

A jelenlegi igazgató, Pintácsiné Lugosi Tünde szerint a busz kialakítása a feladatának megfelelő, de megjegyzi, hogy mivel „*már egy több mint 25 éves járműről van szó, télen és a nagy nyári melegben a munkakörülmények igen kellemetlenek. Télen nehéz felfűteni, sokszor hideg és nyirkos, nyáron gyakorta elviselhetetlen a hőség.*” Ezzel együtt a jármű korszerűtlen, nem nyújt vonzó közösségi teret, így az olvasók nem is használják annak.

Az eredeti állapotokhoz képest jelentős változás, hogy a könyvtáros lappal kölcsönöz – mobil internet segítségével kapcsolódik az integrált könyvtári rendszerhez –, de az olvasóknak nem tudják biztosítani az internetelérést, hiszen nincs számítógép. Ezen kívül a multimédia dokumentumok kölcsönzése sem lehetséges a buszon.

A kérdőíves vizsgálatban a ceglédi válaszadók jellemzően az idősebb, nyugdíjas korosztályból kerülnek ki. A kérdőíves kutatásban a válaszadók átlagéletkora 52 év, ami – tekintettel arra, hogy voltak gyerekek is a kitöltők között – igen magas. A többi könyvtárbuszos szolgáltatás használóihoz képest a ceglédiek magasabban iskolázottak. A kitöltők több mint fele rendelkezett érettségi bizonyítvánnyal. A

válaszadók összetétele tehát azt mutatja, hogy egy korosodó réteg veszi igénybe a járművet, akik viszont igencsak ragaszkodnak a szolgáltatáshoz. A szöveges válaszok alapján a könyvtárbusz rendszeres megjelenése egyszerre jelent szórakozást és oldja az idős emberek magányát, ezért is nehéz lenne megválni tőle.

A könyvtárbusz fenntartását teljes egészében az önkormányzat finanszírozza, azonban a megszorítások miatt mind kevesebb pénz jut a könyvtárbuszra. A szolgáltatás további működtetésére egyre kisebb esély mutatkozik. Mindezek fényében könnyen meglehet, hogy a jármű utolsó „nagy dobása” a Nagy könyv program kapcsán volt, amikor Top 100-as és a Top 12-es listán szereplő könyvekkel a kölcsönző terében járta az országot. Eljutott a Sziget fesztiválra és a Művészetek Vigyárába is. Fekete Balázs graffitiművész által a busz külseje is megújult ezekre az alkalmakra (Koblencz 2005).

Encsi kistérség

Az Encsi kistérség Borsod-Abaúj-Zemplén megye északi részén, a szlovák határ mellett fekszik. Központja Encs városa, ezen kívül 35 község, többségében alacsony lakónépességű kistelepülés alkotja. A kistérség valamennyi települése (beleértve a központját, Encset is) hátrányos helyzetű, társadalmi–gazdasági szempontból elmaradott, és az országos átlagnál magasabb munkanélküliséggel sújtott. Jelentős a kistérségből az elvándorlás. Érdekes, hogy míg Borsod-Abaúj-Zemplén megyében 1998 és 2008 között a lakónépesség több mint 4,5 százalékkal, az Észak-Magyarországi régióban ennél néhány tizedszázalékkal kisebb mértékben, az Encsi kistérségben már csak 0,1 százalékkal csökkent (Encs 2011).

A könyvtárbuszos szolgáltatásnak nem voltak előzményei a kistérségben. 2004-ben a települések mindössze 46 százaléka volt valamilyen könyvtári ellátás. Ezek többsége is csak igen alacsonyon működött, a könyvtárak a legalapvetőbb követelményeknek (nyitva tartás, helyiség, állomány, könyvtáros stb.) sem feleltek meg (Kércsi 2006).

Két év előkészítő munka után 2006. január 22-én avatták fel az Encsi Többcélú Kistérségi Társulás bibliobuszát. Ekkortól a könyvtári szolgáltatásokkal való lefedettség 91 százalékosra nőtt, 16 helyett 32 település lakói részesültek ilyen ellátásban. Jelenleg a könyvtárbusz 18 települést lát el. E községek lakosainak száma összesen 3368 fő. Az Encsi kistérség könyvtári szolgáltató rendszerének elve, hogy azokon a településeken, ahol még van könyvtáráépület, minimális infrastruktúra, könyvtáros és szándék a helyben lévő könyvtári szolgáltató hely működtetésére, oda nem járatják a könyvtárbuszt. Úgy ítélik meg ugyanis, hogy a bibliobusz nem helyettesítheti ezeket a helyben elérhető szolgáltatásokat.

Az Encsi kistérség egy Volkswagen Transporter típusú járművet működtet könyvtárbuszként, amelyen kb. 1500-2000 dokumentum fér el a két oldalt és a kocsis hátsó felében kialakított polcrendszereken. A könyvtáros egyben a busz vezetője is, ami egyrészt nagy megterhelést, másrészt komoly felelősséget jelent a számára.

Az állomány könyvekből, folyóiratokból, DVD-kből, CD-kből és VHS filmekből állt. Kezdetben sokkal nagyobb igény mutatkozott az utóbbiakra a magas munkanélküliséggel sújtott településeken. A háttérben rendelkezésre áll az Encsi

könyvtár 40 ezer kötetes állománya, amelyből hetente teljesíthetők kérések előjegyzésre. Internetezni a könyvtárbuszon nem lehet (Kércsi 2006). Van ugyanakkor gépi kölcsönzés: a könyvtáros lappal regisztrálja a kikölcsönzött műveket.

A használók jellemzően gyerekek és középkorúak. A 46 encsi kistérségi válaszadó közül összesen négy személy múlt el 50 éves. A legidősebb kitöltő egy 70 éves hölgy. A térségre jellemző alacsony foglalkoztatottság megmutatkozik a használók összetételében is. Az aktív korú használók jellemzően vagy munkanélküliek vagy közmunkások. Akik rendelkeznek munkahellyel, azok is az önkormányzati vagy a kistérségi intézményrendszeren belül tudtak csak elhelyezkedni óvónóként, házi gondozóként, hivatalsegédként stb.

A bibliobusz szinte az egyetlen szórakozási lehetőség ezekben a falvakban, ráadásul a könyvtáros személye is változatosságot jelent a néhány száz lelkes települések lakói életében. Ezeket a gondolatokat többen meg is fogalmazták a kifejtendő kérdésre adott válaszukban. *„A kedvenc szabadidő foglalkozásom az olvasás, amikor nem volt lehetőség könyvek kölcsönzéséhez, unalmasan teltek a napjaim. Csak pozitív véleménnyel vagyok a könyvtárbusz megalakulásáról. Nagyon rossz lenne, ha valami oknál fogva megszűnne”* – írja egy 25 éves munkanélküli hölgy.

A jármű a rossz minőségű utakon gyorsan amortizálódik, így felmerült, hogy egy-két éven belül le kell cserélni. A könyvtár vezetője fontolgatja a szolgáltatási forma megszüntetését, ugyanis kétséges, hogy képesek lesznek-e újra egy ilyen nagy beruházásra, mint amilyen az első könyvtárbusz beszerzése volt. A kisbuszt ugyanis a települések KSZR normatíváiból vásárolták, amelynek csökkenése kérésessé teszi a szolgáltatás fenntarthatóságát.

Edelényi kistérség

Az Edelényi kistérség Borsod-Abaúj-Zemplén megye északi részén, szintén a szlovák határ mellett fekszik. Központja a 10 200 lakosú Edelény városa, ezen kívül még egy város (Szendrő) és 45 község alkotja. Ez utóbbiak jellemzően kistelepülések, de elvétve előfordulnak 1000 főnél nagyobb lélekszámú falvak is. Szendrő lakosainak száma 4300 fő. A kistérség települései közül öt kivételével valamennyi hátrányos helyzetű, társadalmi-gazdasági szempontból elmaradott, és az országos átlagnál magasabb munkanélküliséggel sújtott. A kistérségből való elvándorlás mértéke meghaladja az Észak-magyarországi régió és a Borsod-Abaúj-Zemplén megyeit is. A lakosság száma az elmúlt tíz évben majdnem 5 százalékkal csökkent (Edelény 2011).

A kistérségi könyvtári ellátást – az önkormányzatok közötti megállapodás értelmében – nem a kistérség központjából, Edelényből, hanem Szendrőből végzik. Amikor felmerült a KSZR keretében nyújtott szolgáltatások lehetősége, akkor az edelényi önkormányzat és a városi könyvtár nem vállalta, ugyanakkor a szendrőiiek szívesen belevágtak. Az első könyvtárbuszt, egy Ford Transzist a könyvtári normatívából vásárolták 2004-ben. Ebbe a járműbe egy helyi vállalkozó épített polcokat. A rossz útviszonyok következtében a jármű teljesen amortizálódott, így idén már a cseréjére is sor került, szintén a települési normatívákból.

A könyvtárbuszos szolgáltatás elindulását megelőzően a jelenleg ellátott 36 településből csak 10-ben volt könyvtár. Ezek az intézmények is csak nagyon kezdet-

leges szinten működtek, minimális szolgáltatásokkal és gyenge infrastrukturális lehetőségekkel. Dolgozóik általában iskolai könyvtárosok voltak. A könyvtárak nem szűntek meg azzal, hogy jár a könyvtárbusz, formálisan tehát jelenleg is működnek. A bibliobusz által közvetített szolgáltatások mellett (író-olvasó találkozók, letétek) ezek a kis könyvtárak adnak helyet a településeken belül.

A könyvtárbuszos szolgáltatásban résztvevők körét a szendrői könyvtár nem szűri olyan elvek szerint, mint az encsiek, tehát bárki csatlakozhat, aki igényt tart erre a szolgáltatási formára. A könyvtáros elmondása szerint, aki nem csatlakozik, vagy később lép vissza, az jellemzően valamilyen személyes okból teszi. Az indulásnál sokat jelentett, hogy korábban már a falvakban járt mozgó posta, bolt, turkáló, így nem volt nehéz megszokniuk a lakosoknak, hogy csak egy-egy meghatározott időszakban áll rendelkezésükre a szolgáltatás. Lassan megismerkedtek a könyvtárbusszal, amelynek híre szájról-szájra járt.

A jobb kihasználtság érdekében a helyi igényeket igyekeznek maximálisan figyelembe venni. Ennek egyik módja hogy évente 25 ezer forint értékben a települések választhatják meg, hogy milyen folyóiratot járassanak.

A könyvtárbusszal helyi szinten olyan médiumoknak is versenyhelyzetet teremtenek, mint a televízió. Antalné Fóris Irma, a szendrői könyvtár vezetője újságírói kérdésre a következőképpen nyilatkozott a településen tapasztalható olvasási szokásokról. *„Az olvasási kultúra és szokás szinte településről településre, sőt évszakonként is változik (...) Nyáron keveset olvasnak a kisteleplésen az idősek, mondván, hogy sok a munka a mezőn és a kertben, de ilyenkor olvasnak helyettük az ott nyaraló unokáik. Nyáron tehát meséskönyveket, ifjúsági irodalmat, kötelező olvasmányokat viszünk, az idősebbek pedig folyóiratot vagy szakácskönyvet kérnek. Az év többi szakában viszont kelendő a szépirodalom is. Kérnek Moldovát, szeretik Vámos Miklóst, Márait, Szabó Magdát, de persze szívesen olvassák a könnyed, romantikus ponyvairodalmat is. Meglepő, de nem kedvelik a krimiket, annál inkább az életrajzokat, történelmi regényeket. A szakkönyvek közül inkább a mezőgazdasággal, állattartással kapcsolatos könyveket keresik, télen pedig a kézimunkakönyveknek, folyóiratoknak van nagy sikere. Az egyik településünkön idősek otthona működik, rendszeresen visszük be hozzájuk a kért könyveket. A kedvencem az a közel nyolcvan éves bácsi, aki Jókai regényeit már többször végigolvasta. Úgy tűnik – bármily hihetetlen –, hogy az olvasás errefelé kezdi kiszorítani a tévénézést. Igaz, egyelőre még nem annyira a mívés irodalom, inkább a szórakoztató lektűrök által”* (Löwy-Korponay, 2009).

A szolgáltatás életében a legnehezebb időszak az volt eddig, amikor a Ford Transit cseréje során négy hónapig kellett várni az új járműre. Ekkor a sofőr saját Suzuki Swiftjének a csomagteréből folyt a kölcsönzés. Ez az időszak azt is bebizonyította, hogy nagyon komoly igény mutatkozik a könyvtárbuszra, hiszen ilyen mostoha körülmények között sem hagyták cserben a használók a könyvtárat.

Az új jármű egy Mercedes Sprinterből lett átalakítva. Az ára 12 millió forint volt. Az eddigi tapasztalatok alapján úgy számolnak, hogy ez a jármű körülbelül öt-hat évig lehet üzemben, ezt követően sort kell keríteni az újabb cserére.

A szolgáltatás hasznosulása leginkább abban ragadható meg, hogy azokban a falvakban, ahol jellemzően idős, szegény emberek laknak, olyan szórakozási lehetőséget kínálnak, ami nagymértékben emeli a helyiek életminőségét. A könyvtárosok szerint a könyvtárbusz azért fontos, mert így a kistelepléseken is történik

valami, amiért érdemes kimenni az utcára, lehet beszélgetni valakivel. „Egy-egy ilyen – nemcsak könyvtári ellátottság szempontjából hátrányosnak nevezhető kis falunak a mozgókönyvtár megjelenése jelentheti azt a kapcsolódási pontot, aminek segítségével az ott élő emberek úgy érezhetik, hogy elszigeteltségük megszűnhet, illetőleg csökkenhet. Többé nem lehet akadály a legközelebbi város távolsága, a ritkán közlekedő autóbusszjárat, mert a mozgókönyvtár minden 2. héten, ugyanabban az időpontban megbízhatóan megjelenik, és eljuttatja számukra az információhordozókat” (Antalné 2007).

Az itt élőknek igen nagy szükségük is van tehát minderre. A kérdőíves vizsgálatban a válaszadók átlagéletkora 44 év volt. Itt is jellemző az alacsony iskolázottság (mindössze 40% rendelkezik érettségi bizonyítvánnyal) és az ezzel összefüggő magas munkanélküliség. Mind az iskolás korú gyerekek, mind pedig az egyedül élő idősek számára nagyon fontos nemcsak a könyv, hanem a könyvtáros személye, a könyvtárbusz megjelenése, mint „esemény”.

Az új Mercedes kisbusszal a szendrői könyvtárosok elkötelezték magukat a szolgáltatás fenntartása mellett. Sajnos, ez nem elég a hosszú távú működtetéshez. Nagyon fontos a KSZR normatíva megmaradása is, hiszen e nélkül nem tudnák folytatni ezt a tevékenységet, amely a települések megtartó erejének fenntartása szempontjából szinte kulcsfontosságú.

Baranya megye

Az elmúlt évek legnagyobb mozgókönyvtári fejlesztése minden kétséget kizáróan a pécsi könyvtárbusz. A jármű több kistérség hátrányos helyzetű településeit látja el. Ez a szolgáltatás sokkal inkább kötődik a megyéhez, mint egy-egy kistérséghez. Baranya megye helyzete az országos átlaghoz képest magasabb munkanélküliséggel, az aprófalvas településszerkezet következtében a kistelepülések nagy számával és magas elvándorlási rátával jellemezhető (Baranya 2011).

A Baranya megyei könyvtárbusz projekt előzményei egészen 2006-ig nyúlnak vissza, amikor a jelenlegi összevont megyei és városi könyvtár jogelődje, a Csorba Győző Megyei Könyvtár pályázatot nyújtott be a könyvtárbusszal történő szolgáltatás beindítására. A pályázatban a megyei könyvtár 45 millió forint Közkincs hitel felvételére nyert lehetőséget. Ebből lehetett volna elindítani a szolgáltatást a Sellyei, a Siklósi és a Szigetvári kistérség 200 fő alatti településein (Kalányos 2006). Ezt a hitelt az önkormányzat végül nem használta fel (Szabolcsiné 2011b).

A második pályázatot 2008-ban adták be a Társadalmi Infrastruktúra Operatív Programban meghirdetett „Könyvtári szolgáltatások összehangolt infrastruktúra fejlesztése – Tudásdepó Expressz” támogatásra. Összesen 99 999 170 forintot nyertek, ebből lehetett megvalósítani a jármű beszerzését és a szolgáltatás beindítását. Az első közbeszerzési kiírásra nem jelentkezett egyetlen gyártó sem. A második kiírás hozott sikert. Öt jelentkező közül a Jász-Plasztik Autócentrum Kft. nyerte el a speciális jármű legyártásának lehetőségét. A jármű átadására 2010. december 3-án kerülhetett sor a közben megépült Dél-Dunántúli Regionális Könyvtár és Tudásközpontban (Szabolcsiné 2011b).

A megyében több kistérség (Szigetvár, Sásd) is foglalkozik KSZR keretében mozgókönyvtári szolgáltatások nyújtásával. A pályázatban feltétel volt, hogy a

könyvtárbusszal olyan településeket lássanak el, ahol nincs könyvtár. Jelenleg így összesen 28 olyan faluba jár a bibliobusz, ahol a könyvtári szolgáltatásoknak nem volt közvetlen előzménye.

A településekkel való megállapodások során egyetlen olyan község sem volt, amelyik ne tartott volna igényt erre a szolgáltatásra. Mivel a szándéknyilatkozatokat a településeknek meg kellett adniuk a pályázat beadásához, öt évre kötelezték magukat az együttműködésben való részvételre.

Az indulást követően a könyvtárbusznak kirobbanó sikere lett. A könyvtárosok maguk sem tudták elképzelni az elején, hogyan fog működni ez a szolgáltatás. Ehhez képest vannak olyan helyek, ahol az első pillanattól kezdve nyitottak voltak az emberek a bibliobusz által kínált lehetőségekre, másutt hosszabb idő kellett a beinduláshoz. A jármű megjelenése azonban olyannyira különleges, hogy már a puszta látvány képes sokakat odavonzani. Bizonyos rétegeknek korábban elképzelhetetlen volt, hogy ilyen szolgáltatásokat valaha igénybe vehetnek a saját településükön. A mozgó posta és bolt ezekben a településeken is volt, de a könyvtárbusz „más léptéket” képvisel.

A Baranya megyei könyvtárbusz projektnek országosan is nagyon jó a visszhangja. Az országos médiumok is foglalkoztak a szolgáltatás beindításával (pl. RTL Klub, 2010; SG 2010). Ezek mellett természetesen a könyvtáros szaksajtóban is több helyen megjelent a kezdeményezésről szóló híradás, illetve szakmai beszámoló (Szabolcsiné 2011a, 2011b).

A kérdőívünket kitöltők átlagéletkora 36 év volt. Nagyon nagy azonban az életkori adatok szórása. A legidősebb kitöltő 80, a legfiatalabb 8 esztendő volt. Nagyon sok iskolás korú gyerek használja a könyvtárbuszt, ezért a viszonylag alacsony átlagéletkor, azonban itt az olvasók között valóban megjelenik a falu aprajánagyja. Az indulás után a szolgáltatás népszerűsége töretlenül emelkedik: egyre többen iratkoznak be. A hasznosulás leginkább abban jelentkezik, hogy olyan új szolgáltatásokat sikerült a településeken élőknek kínálni, amelyek eddig egyáltalán nem voltak.

A könyvtárbuszt a TIOP-pályázatban vállalt feltételek miatt legalább öt évig fenn kell tartani; azonban mindenki szeretne tovább is számolni ezzel a járművel és a hozzá kapcsolódó szolgáltatásokkal. Tekintve, hogy megyei hatókörű szolgáltatásról van szó, egy újabb bibliobusz beszerzésével további települések vonhatók be az ilyen formában ellátottak körébe.

Összefoglaló

A tanulmány a hazai könyvtárbusz-szolgáltatásokat mutatta be az ellátás hasznosuláselemzése során készített kérdőíves vizsgálat használókra vonatkozó adatai, a buszokat üzemeltető könyvtárosokkal készített interjúk és a szaksajtóban megjelent írások alapján. Nagyon nagy változatosság tapasztalható mind a finanszírozási forrás, mind a járművek paraméterei tekintetében. A könyvtárbuszok eltérő technológiai infrastruktúrával, eltérő léptékű szolgáltatásokat kínálnak, és egy esetben (Cegléd) a célközönségük is különböző (külvárosokban, lakótelepeken élők). Encsen és Szendrőben egy-egy 1500-2000 kötet befogadására alkalmas bibliomikrobusz, Pécssett egy modern, a XXI. század igényeinek minden tekintetben

megfelelő modern könyvtárbusz, Cegléden pedig egy több mint 25 éves jármű üzemel.

Az eltérő feltételek között hasonló funkciókat látnak el. A használói kör összetétele arról tanúskodik, hogy ezekkel a szolgáltatásokkal sikerült azokat az embereket elérni, akik igazán rászorulnak. A vidéki életminőség javítása, az információhoz és a műveltséghez való egyenlő hozzáférés elve, valamint a szociális funkció mind a négy szolgáltatás vonatkozásában igen hangsúlyos, így bármelyiknek a megszűnése csapás lenne a helyieknek. Ehhez képest két szolgáltatás fennmaradása erősen kérdéses, kettőé biztosítottnak látszik.

Hosszú távon reményteli, hogy a jelenlegi TIOP-pályázat keretében lehetőség lesz arra, hogy a hazai könyvtárbuszos ellátást új alapokra helyezzük. A szolgáltatások tekintetében az újonnan beszerzésre kerülő buszok más léptéket jelentenek, hiszen a pécsihez hasonló nagyságú és felszereltségű járművek indítására lesz lehetőség.

IRODALOM

- Antalné Fóris Irma (2007): Hátrányos helyzetű települések mozgókönyvtári szolgáltatása az Edelényi Kistérség Többcélú Társulása területén. Szakdolgozat. Eszterházy Károly Főiskola Gazdasági és Társadalomtudományi Kar, Médiainformatika Intézet, Informatika Tanszék. Eger, 2007.
- Baranya (2011): Dél-Dunántúli régió/Baranya megye. VÁTI Nonprofit Kft.
https://teir.vati.hu/rqdist/main?rq_app=um&rq_proc=eredfr&xterkod=2&xmutkod=&xtabkell=I&xtertip=M [letöltve: 2012. január 4.]
- Cegléd (2011): Cegléd települési helyzetkép, 2011. szeptember, készült a TeIR rendszer felhasználásával (VÁTI Nonprofit Kft.)
https://teir.vati.hu/rqdist/main?rq_app=um&rq_proc=main2pdf&xtel=cegl%C3%A9d&xtertip=T [letöltve: 2012. január 4.]
- Edelény (2011): Észak-Magyarországi régió/Borsod-Abaúj-Zemplén megye/Edelényi kistérség. VÁTI Nonprofit Kft.
https://teir.vati.hu/rqdist/main?rq_app=um&rq_proc=eredfr2&xterkod=3502&xmutkod=&xtabkell=I&xtertip=K [letöltve: 2012. január 4.]
- Encs (2011): Észak-Magyarországi régió/Borsod-Abaúj-Zemplén megye/Encsi kistérség. VÁTI Nonprofit Kft.
https://teir.vati.hu/rqdist/main?rq_app=um&rq_proc=eredfr2&xterkod=3503&xmutkod=&xtabkell=I&xtertip=K [letöltve: 2012. január 4.]
- Fehér Miklós (2002): Kistelepülések könyvtári ellátása. Helyzetkép és szakirodalmi szemle. = Könyvtári Figyelő, 2002. 3. sz. 367–428. p.
<http://www.epa.hu/00100/00143/00042/feher.html> [letöltve: 2012. január 4.]
- Gereben Ferenc (1998): Könyv, könyvtár, közönség. (A magyar társadalom olvasáskultúrája olvasás- és könyvtárszociológiai adatok tükrében). Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, 1998. 228 p.
- Kádár Anita (2010): A mesebeli busz. = Ceglédi Panoráma, 2010. szeptember 11.
http://www.panorama-online.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=512:a-mesebeli-busz&catid=63:csalad&Itemid=108 [letöltve: 2012. január 4.]

- Kalányos Katalin (2006): A kistelepülések könyvtári ellátása Baranya megyében. In: Könyvtár-ellátási szolgáltató rendszer (KSZR) Tájékoztató a kistelepülések könyvtári ellátásáról. Budapest, Oktatási és Kulturális Minisztérium, 2006. 96–100. p.
http://ki.oszk.hu/sites/ki.oszk.hu/files/dokumentumok/83_oszk_kszr.pdf [letöltve: 2012. január 5.]
- Kércsi Tibor (2006): Mozgókönyvtári szolgáltatás az encsi kistérségben. In: Könyvtárellátási szolgáltató rendszer (KSZR) Tájékoztató a kistelepülések könyvtári ellátásáról. Budapest, Oktatási és Kulturális Minisztérium, 2006. 68–71. p.
http://ki.oszk.hu/sites/ki.oszk.hu/files/dokumentumok/83_oszk_kszr.pdf [letöltve: 2012. január 5.]
- Koblencz Zsuzsa (2005): Országjáró bibliobusz. = Népszabadság online, 2005. augusztus 26.
<http://www.nol.hu/archivum/archiv-374927> [letöltve: 2012. január 4.]
- N. Kósa Judit (2003): A könyvtár csönget egy picit. = Népszabadság, 2003. június 6.
- Litera (2005): Könyvtárbusszal a 12-es sztrádán. = Litera irodalmi portál
<http://www.litera.hu/hirek/konyvtarbuszal-a-12-es-sztradan> [letöltve: 2012. január 4.]
- Löwy-Korponay Bereniké (2009): Busszal érkezik a könyv. = Hetek, 2009. 48. sz. (november 27.)
http://www.hetek.hu/eletmod/200911/busszal_erkezik_a_konyv [letöltve: 2012. január 4.]
- Pestell, Robert (1991): Mobile Library Guidelines, IFLA professional reports 28. The Hague, International Federation of Library Associations, 57 p.
- RTL Klub (2010): Házhoz viszi a műveltséget a könyvtárbusz, RTL Klub Híradó, 2010. december 6.
<http://www.rtlklub.hu/hirek/belfold/video/109783> [letöltve: 2012. január 5.]
- SG (2010): Közép-Európa legkorszerűbb könyvtárbusza Pécsen, SG.hu, 2010. december 6.
http://www.sg.hu/cikkek/78664/kozep_europa_legkorszerubb_konyvtarbusza_pecsen [letöltve: 2012. január 5.]
- Szabolcsiné Orosz Hajnalka (2011a): Új közkönyvtári törekvések a pécsi Tudásközpontban. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 2011. 4. sz. 170–176. p.
http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?sid=81ea95d18780706f692e88c22e9978dd&id=5476&issue_id=525 [letöltve: 2012. január 4.]
- Szabolcsiné Orosz Hajnalka (2011b): Baranyai Könyvtárbusz Projekt. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2011. 2. sz. 26–31. p.
- Tóth Istvánné, szerk. (2004): Emlékek a nyolcvanéves Ceglédi Városi Könyvtár életéből. Cegléd, Ceglédi Városi Könyvtár, 2004. 103 p.
- Tóth Máté (2006): A könyvtárbusz a kistelepülések ellátásában. Múlt és jövő között – A szombathelyi konferenciától a győri könyvtárbuszig. In: Könyvtárellátási szolgáltató rendszer (KSZR) Tájékoztató a kistelepülések könyvtári ellátásáról. Budapest, Oktatási és Kulturális Minisztérium, 2006. 48-56. p.
http://ki.oszk.hu/sites/ki.oszk.hu/files/dokumentumok/83_oszk_kszr.pdf [letöltve: 2012. január 5.]
- Varga Istvánné (2005a) A Ceglédi Városi Könyvtár Mozgókönyvtára 1984–2005. = Könyv, Könyvtár Könyvtáros, 2005. 7. sz. 32–41. p.
<http://epa.oszk.hu/01300/01367/00067/varga.html> [letöltve: 2012. január 4.]
- Varga Klára (2005b): Könyvtárbusz köröz a VOLT-fesztiválon. Magyar Nemzet Online, 2005. július 9.
<http://www.mno.hu/portal/294960> [letöltve: 2012. január 4.]

Tóth Máté